

Home-Based Rawzeh (Religious Mourning) Gatherings and Future-Oriented Religious Upbringing: Challenges and Solutions; A Study Based on Causal Layered Analysis

Seyed Mohammad Hossein Badii Khamse Fard

Ph.D. Student in Futures Studies, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadegh University, Tehran, Iran

Email: sm.badiy@isu.ac.ir

Seyed Mohammad Sadegh Talebian

M.A. in Islamic Studies and Political Science, Faculty of Islamic Studies and Political Science, Imam Sadegh University, Tehran, Iran

Email: seyedmohammadsadeghtalebian@gmail.com

Abstract

This study aims to investigate the role and function of home-based Rawzeh (religious mourning) gatherings in the future-oriented religious upbringing of Iranian families and to identify the challenges facing this religious tradition in the face of future transformations. Given the importance of home-based Rawzeh gatherings as a platform for transmitting religious values and strengthening religious identity in society, the study seeks to answer the following question: How can the educational and social role of home-based Rawzeh gatherings be preserved and strengthened for future generations while maintaining cultural authenticity and making use of modern innovations? To provide an in-depth analysis of the factors affecting the function of these gatherings, Causal Layered Analysis (CLA) was employed. Relevant documents and records were reviewed, and interviews were conducted with experts, leading to the development of five plausible scenarios for the future of home-based Rawzeh gatherings. The findings were organized across the four CLA layers. At the first layer, factors such as declining participation and economic challenges were identified. At the second layer, changes in family structure, the growing role of technology, and shifts in economic priorities were examined. At the third layer, traditional, modern, educational, social, and economic discourses surrounding home-based Rawzeh gatherings were analyzed. At the fourth layer, deep-seated beliefs such as “change is a sign of progress,” “the home is a personal enclosure,” and “work is more valuable than spirituality” were identified as factors contributing to the declining importance of these gatherings. Finally, the study offers practical recommendations for integrating modern innovations while preserving cultural authenticity and emphasizes that home-based Rawzeh gatherings can continue to play an effective role as an institution for the religious and social upbringing of future generations.

Keywords: Home-Based Rawzeh Gatherings, Religious Education, Causal Layered Analysis (CLA), Futures Studies, Religious Assemblies (Hey'ats)

روضة‌های خانگی و تربیت دینی آینده‌محور (چالش‌ها و راهکارها): پژوهشی مبتنی بر تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها

سید محمد حسین بدیعی خمسه فرد

دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران

Email: sm.badiey@isu.ac.ir

سید محمدصادق طالبیان

کارشناسی ارشد معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران

Email: seyedmohammadsadeghtalebian@gmail.com

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی نقش و کارکرد روضه‌های خانگی در تربیت دینی آینده‌محور خانواده‌های ایرانی و شناسایی چالش‌های پیش‌روی این سنت مذهبی در مواجهه با تحولات آینده، انجام شده است. با توجه به اهمیت روضه‌های خانگی به‌عنوان بستری برای انتقال ارزش‌های دینی و تقویت هویت مذهبی در جامعه، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که چگونه می‌توان با حفظ اصالت‌های فرهنگی و بهره‌گیری از نوآوری‌های مدرن، نقش تربیتی و اجتماعی روضه‌های خانگی را در نسل‌های آینده حفظ و تقویت کرد. برای تحلیل عمیق عوامل مؤثر بر کارکرد روضه‌های خانگی، از روش تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA) استفاده شده است. در این راستا، با بررسی اسناد و مدارک مرتبط و انجام مصاحبه با خبرگان، پنج سناریوی محتمل برای آینده روضه‌های خانگی تدوین گردید. یافته‌های پژوهش در چهار لایه به شرح زیر است: در لایه نخست، عواملی مانند کاهش مشارکت و چالش‌های اقتصادی شناسایی شدند؛ در لایه دوم، تغییرات در ساختار خانواده، افزایش نقش فناوری و اولویت‌بندی‌های اقتصادی بررسی شدند؛ در لایه سوم، گفتمان‌های سستی، مدرن، تربیتی، اجتماعی و اقتصادی پیرامون روضه‌های خانگی تحلیل شدند و در لایه چهارم، باورهای عمیقی همچون «تغییر نشانه پیشرفت است»، «خانه به‌عنوان حصار شخصی» و «کار ارزشمندتر از معنویت است» به‌عنوان عواملی که به کاهش اهمیت روضه‌های خانگی منجر شده‌اند، مورد توجه قرار گرفتند. این پژوهش در نهایت با ارائه پیشنهادهایی کاربردی در راستای تلفیق نوآوری‌های مدرن و حفظ اصالت‌های فرهنگی، تأکید می‌کند که روضه‌های خانگی همچنان می‌توانند به‌عنوان یک نهاد مؤثر در تربیت دینی و اجتماعی نسل‌های آینده نقش‌آفرینی کنند.

کلیدواژه‌ها: روضه‌های خانگی، تربیت دینی، تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA)، آینده‌پژوهی، هیئت‌های مذهبی

مقدمه

در طول تاریخ، روضه‌های خانگی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بسترهای انتقال مفاهیم دینی و معنوی در فرهنگ شیعی، نقشی کلیدی در تقویت هویت دینی و پیوندهای خانوادگی ایفا کرده‌اند. این مجالس با ایجاد فضایی صمیمی و معنوی، بستری مناسب برای انتقال ارزش‌ها و آموزه‌های عاشورایی همچون ایثار، مقاومت و وفاداری فراهم می‌کنند. تأکید معصومان (ع) بر برگزاری این مراسم‌ها در محیط خانه، نشان‌دهنده اهمیت ویژه آن در شکل‌گیری هویت دینی و اخلاقی نسل‌ها است.

بااین‌حال، تحولات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در دهه‌های اخیر، چالش‌هایی جدی برای استمرار و اثربخشی این سنت ارزشمند ایجاد کرده است. کاهش مشارکت خانواده‌ها در برگزاری این مراسم، تغییر نقش‌های اجتماعی، فشارهای اقتصادی و گسترش فرهنگ مدرن ازجمله عواملی هستند که می‌توانند باعث کمرنگ شدن جایگاه روضه‌های خانگی شوند. در این شرایط، نیاز به بازاندیشی و نوآوری در شیوه‌های برگزاری این مجالس برای حفظ اصالت و افزایش جذابیت آن‌ها برای نسل‌های جدید احساس می‌شود.

هدف از این پژوهش، بررسی عمیق و جامع نقش و کارکرد روضه‌های خانگی به‌عنوان یک نهاد مذهبی-اجتماعی مؤثر در تربیت دینی آینده‌محور، تقویت هویت مذهبی و ملی و ایجاد پیوندهای عاطفی و اجتماعی در خانواده‌های ایرانی است. روضه‌های خانگی به‌عنوان بستری سنتی برای انتقال ارزش‌های دینی، ترویج فرهنگ اهل بیت (ع) و تعمیق باورهای مذهبی در جامعه ایرانی، از دیرباز نقش بی‌بدیلی ایفا کرده‌اند. بااین‌حال، در عصر حاضر، این سنت ارزشمند با چالش‌هایی نظیر تغییر سبک زندگی، گسترش فناوری‌های نوین و تغییر ارزش‌های فرهنگی مواجه شده است. ازاین‌رو، پژوهش حاضر به دنبال شناسایی این چالش‌ها و فرصت‌های پیش روی روضه‌های خانگی در دنیای مدرن بوده و تلاش می‌کند تا با ارائه راهکارهای عملی و مبتنی بر شواهد، به این سؤال اساسی پاسخ دهد که چگونه می‌توان با حفظ اصالت‌های فرهنگی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های نوآوری‌های معاصر، کارکرد تربیتی، فرهنگی و اجتماعی روضه‌های خانگی را در نسل‌های آینده حفظ، تقویت و ارتقا بخشید و این سنت دیرینه را در جامعه معاصر احیا نمود.

در این پژوهش، به‌منظور بررسی نقش و کارکرد روضه‌های خانگی و شناسایی چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌روی این سنت، از روش تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA) به‌عنوان چهارچوبی نظری و روش‌شناختی استفاده شده است. فرایند انجام پژوهش شامل بررسی اسناد و مدارک موجود، انجام مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته با خبرگان حوزه‌های دین، فرهنگ و جامعه‌شناسی، تحلیل محتوای مصاحبه‌ها با استفاده از روش‌های تحلیل کیفی و تدوین سناریوهای محتمل برای آینده روضه‌های خانگی با بهره‌گیری از نظرات خبرگان و تحلیل‌های انجام‌شده بوده است. در نهایت، یافته‌های به‌دست‌آمده در قالب چهار لایه CLA (لیتانی، علل اجتماعی-ساختاری، گفتمان و جهان‌بینی، اسطوره‌ها و استعاره‌ها) دسته‌بندی و تحلیل شده و براساس آن‌ها، پیشنهادهایی کاربردی برای حفظ و تقویت نقش روضه‌های خانگی در جامعه معاصر ارائه شده است.

۱. چهارچوب مفهومی پژوهش

۱-۱. روضه‌های خانگی

روضه‌های خانگی از دیرباز نقشی بی‌بدیل در گرما بخشیدن به فضای خانواده و تقویت معنویت در محیط خانه ایفا کرده‌اند. این مجالس، علاوه بر آنکه بستری برای زنده نگه‌داشتن یاد اهل‌بیت^(ع) و مفاهیم دینی فراهم می‌کنند، فضایی را برای تقویت روابط خانوادگی، انسجام اجتماعی و ایجاد آرامش معنوی در خانه به وجود می‌آورند. وقتی یک‌خانه میزبان مجلس روضه می‌شود، نه‌تنها اعضای خانواده، بلکه اطرافیان و همسایگان نیز از این فضای معنوی بهره‌مند می‌شوند. حضور در این مراسم‌ها، فرصتی برای انتقال ارزش‌های اخلاقی و دینی، به‌ویژه به کودکان و نوجوانان، ایجاد می‌کند و به تقویت هویت دینی نسل‌های جدید کمک می‌نماید.

اهمیت و جایگاه برگزاری روضه‌های خانگی در سیره معصومان^(ع) کاملاً مشهود است. علقمه حضرمی نقل می‌کند که امام باقر^(ع) در روز عاشورا در خانه خود برای امام حسین^(ع) اقامه عزا می‌کردند و به افرادی که در منزلشان حضور داشتند، می‌فرمودند: بر آن حضرت سوگواری کنید (ابن‌قولویه، ۱۳۵۶: ۱۷۵). این رفتار امام، نشانه روشنی از تأکید بر برگزاری مجالس عزاداری در خانه‌هاست. در نمونه‌ای دیگر، هارون مکفوف می‌گوید: به محضر امام صادق^(ع) شرفیاب شدم.

ایشان فرمودند: برایم مرثیه بخوان. خواندم. آنگاه فرمودند: این گونه می خواهم؛ همان گونه که در کنار قبر آن حضرت مرثیه می خوانید، بخوان. من خواندم و دیدم حضرت گریه کردند. سکوت کردم، ولی امام فرمودند: ادامه بده. آنگاه حضرت گریه کردند و بانوان حاضر شیون سر دادند (ابن قولویه، ۱۳۵۶: ۱۰۴). همچنین، دعبل خزاعی نقل می کند: زمانی که بر امام رضا (ع) وارد شدم، ایشان به من خوشامد گفتند و فرمودند: «دوست دارم امروز برای ما مرثیه بخوانی». سپس امام برخاست و پرده ای میان ما و حرم سرای خویش زد و خانواده خود را پشت پرده نشان داد تا آنان نیز برای مصیبت جدشان گریه کنند (بحرانی، ۱۴۱۱، ج ۲: ۴۰۰). این نمونه ها به خوبی اهمیت برگزاری روضه های خانگی را به عنوان بخشی از فرهنگ عاشورایی و شیعی نشان می دهند که همواره مورد تأکید و توجه اهل بیت (ع) بوده است.

با این حال، در دهه های اخیر، تغییرات گسترده در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه، چالش های جدی را برای تداوم و اثرگذاری این مراسم ها به وجود آورده است. کاهش برگزاری این جلسات توسط خانواده ها، تغییر نقش های اجتماعی زنان، فشارهای اقتصادی و گسترش فرهنگ مدرن و فناوری های نوین، از جمله عواملی هستند که جایگاه و نقش روضه های خانگی را تهدید می کنند. از سوی دیگر، نسل های جدید ممکن است این مراسم ها را با ارزش های سنتی جامعه هم سو نبینند و جذابیت کمتری در آن ها احساس کنند.

این تغییرات نه تنها بقای روضه های خانگی را تحت تأثیر قرار داده است، بلکه بر نقش تربیتی و معنوی آن ها نیز سایه افکنده است. در شرایطی که جامعه ایرانی با چالش هایی همچون کاهش هم بستگی اجتماعی، ضعف در انتقال ارزش های دینی و بحران هویت مواجه است، بررسی نقش روضه های خانگی و پیش بینی آینده آن ها از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

با توجه به اهمیت روضه های خانگی به عنوان یک نهاد اجتماعی-دینی، درک چالش ها و فرصت های پیش روی آن ها نه تنها برای حفظ این سنت، بلکه برای تقویت نقش آن در تربیت دینی و اجتماعی خانواده ها ضروری به نظر می رسد. این ضرورت از چند جنبه قابل توجه است: نقش تربیتی: روضه های خانگی بستری منحصر به فرد برای انتقال مفاهیم دینی، تقویت ایمان و تربیت اخلاقی در محیط خانواده فراهم می کنند. کاهش یا تغییر در این مراسم ها می تواند خلئی جدی در تربیت دینی نسل های جدید ایجاد کند.

تقویت هویت فرهنگی: این مراسم‌ها با بازنمایی مفاهیم عاشورایی مانند ایثار، مقاومت و وفاداری، نقشی اساسی در تقویت هویت فرهنگی و مذهبی جامعه ایفا می‌کنند. تغییر در جایگاه این مراسم‌ها می‌تواند به تضعیف ارزش‌های فرهنگی منجر شود.

مقاومت در برابر تغییرات جهانی: در دنیایی که فرهنگ‌های جهانی و مدرن به سرعت در حال تأثیرگذاری بر جوامع سنتی هستند، روضه‌های خانگی می‌توانند به عنوان نمادی از مقاومت فرهنگی و حفظ هویت ملی عمل کنند.

پتانسیل نوآوری: بررسی فرصت‌های نوآوری در برگزاری این مراسم‌ها، از جمله بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، می‌تواند به احیای جایگاه آن‌ها و افزایش مشارکت نسل‌های جدید کمک کند.

با توجه به این ضرورت‌ها، پژوهش حاضر با استفاده از روش تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA)، به بررسی عمیق روضه‌های خانگی پرداخته و سناریوهای مختلفی برای آینده این سنت ارائه می‌دهد.

۱-۲. آینده پژوهی

مفهوم آینده پژوهی به مثابه ابزاری برای طراحی آگاهانه و پیش‌دستانه آینده روضه‌های خانگی استوار است. هدف از به کارگیری این چهارچوب، انتخاب و تلفیق ابعادی از آینده پژوهی است که به درک عمیق‌تر و تحلیل مسائل مرتبط با این سنت مذهبی-اجتماعی کمک می‌کند.

وندل بل آینده پژوهی را فرایندی نظام‌مند برای شناسایی، کشف، ابداع، ارائه و ارزیابی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب تعریف می‌کند. از دیدگاه او، آینده پژوهی به افراد و سازمان‌ها کمک می‌کند تا با بررسی انتخاب‌های متنوع پیشرو، مناسب‌ترین مسیر را برای دستیابی به آینده‌ای بهتر انتخاب کرده و برنامه‌ریزی نمایند (بل، ۲۰۰۳: ۷۳).

به عقیده سهیل عنایت‌الله، آینده پژوهی مطالعه‌ای است که به طور نظام‌مند به بررسی آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح می‌پردازد و در عین حال، دیدگاه‌ها، جهان‌بینی‌ها و اسطوره‌های بنیادین هر آینده را نیز تحلیل می‌کند. او آینده پژوهی را حرکتی از تأثیر نیروهای خارجی بر آینده به سمت ساختارهای تاریخی و عوامل انسانی می‌داند که در تلاش است آینده‌های ممکن را گشوده

و مسیر حرکت از آینده‌های محتمل به آینده‌های جایگزین را هموار سازد (عنایت‌الله، ۱۳۸۸ الف: ۷).

آینده‌پژوهی دانشی است که به مردم و جوامع کمک می‌کند تا دید بهتری نسبت به وقایع احتمالی آینده، فرصت‌ها و مخاطرات داشته باشند. این دانش با کاهش ابهام‌ها و تردیدها، امکان انتخاب هوشمندانه‌تر را فراهم کرده و به افراد و گروه‌ها کمک می‌کند تا بدانند چه مسیرهایی به آینده‌های مطلوب منتهی می‌شود. درواقع، آینده‌پژوهی علمی است که آینده را به‌صورت آگاهانه و پیش‌دستانه طراحی می‌کند (ملکی‌فر، ۱۳۸۵: ۲۳).

در حوزه مطالعات آینده‌پژوهی، سه رویکرد اصلی وجود دارد: شناسایی آینده‌های محتمل به‌عنوان رویکرد اول، طراحی وضعیت‌های مطلوب و آرمانی به‌عنوان رویکرد دوم و در نهایت، ترکیب این دو رویکرد برای خلق آینده‌ای مبتنی بر احتمالات، آرمان‌ها و شرایط مطلوب به‌عنوان رویکرد سوم (پدرام و جلالی‌وند، ۱۳۹۲، ج ۱: ۱۷-۱۵).

ریچارد اسلاتر مفهوم آینده‌های بدیل را به‌عنوان یکی از اصول اساسی آینده‌پژوهی معرفی می‌کند. او بر این باور است که افراد و جوامع، برخلاف مسیرهای ازپیش‌تعیین‌شده، با استفاده از قدرت آینده‌نگری و تصمیم‌گیری، می‌توانند از میان گزینه‌های متعدد، آینده‌ای را انتخاب کنند که پیامدهای بهتری برای آن‌ها به ارمغان آورد (اسلاتر، ۱۳۸۵: ۳).

۳-۱. تربیت دینی

تربیت دینی عبارت است از مجموعه اعمال عمدی و هدف‌دار، به‌منظور آموزش گزاره‌های معتبر یک دین به افراد دیگر به‌نحوی که آن افراد در عمل و نظر به آن آموزه‌ها متعهد و پایبند گردند. این فرایند، شامل آموزش باورها، ارزش‌ها، احکام و اخلاق دینی است و هدف آن، شکل‌دهی شخصیت دینی افراد و هدایت آن‌ها به‌سوی کمال و سعادت است (اخلاقی، ۱۳۸۸).

بنابراین، تربیت دینی منحصر به مکان‌های خاصی همچون مسجد، کلیسا، یا مدرسه علمیه نمی‌شود، بلکه در هر جایی ممکن است تلاش هدف‌دار به‌منظور آموزش معارف دینی صورت گیرد، خواه مسجد باشد یا خیابان، منزل، یا هر فضای دیگری که امکان تعامل و انتقال مفاهیم

دینی در آن فراهم باشد. درواقع، تربیت دینی یک فرایند مستمر و همه‌جانبه است که در طول زندگی فرد و در بسترهای مختلف اجتماعی، فرهنگی و خانوادگی جریان دارد (اخلاقی، ۱۳۸۸). در این میان، خانواده به‌عنوان اولین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی، نقش بسزایی در تربیت دینی فرزندان ایفا می‌کند. خانواده، با ایجاد فضایی صمیمی و معنوی، آموزش مفاهیم دینی و الگو قرار دادن رفتارها و ارزش‌های دینی، می‌تواند تأثیر عمیقی بر شکل‌گیری هویت دینی فرزندان داشته باشد.

یکی از بسترهای مهم تربیت دینی در خانواده‌های ایرانی، روضه‌های خانگی است. این مراسم‌ها، علاوه بر جنبه‌های مذهبی و معنوی، فضایی را برای تعاملات اجتماعی، تقویت پیوندهای خانوادگی و انتقال ارزش‌های دینی به نسل‌های جوان فراهم می‌کنند. در روضه‌های خانگی، افراد در کنار یکدیگر به ذکر مصائب اهل بیت (ع) می‌پردازند، از سخنرانی‌ها و مداحی‌ها بهره می‌برند و با یکدیگر در فضایی صمیمی و معنوی تعامل می‌کنند. این تعاملات، علاوه بر تقویت باورهای دینی، به شکل‌گیری هویت دینی افراد و ایجاد تعهد و پایبندی به آموزه‌های دینی کمک می‌کند.

۲. پیشینه پژوهش

با وجود اهمیت روضه‌های خانگی در فرهنگ شیعی، تاکنون پژوهش مستقیمی که به این موضوع به‌صورت جامع بپردازد، صورت نگرفته است. بررسی پیشینه نشان می‌دهد که تنها علیرضا انصاری در مقاله‌ای با عنوان «آسیب‌شناسی مجالس عزاداری بانوان» به‌طور مستقیم به بخشی از موضوع روضه‌های خانگی پرداخته است. این مقاله ضمن پرداختن به ابعاد آسیب‌شناسی عزاداری بانوان، به برخی چالش‌ها و ابعاد روضه‌های خانگی نیز اشاره کرده است؛ اما به‌دلیل تمرکز محدود آن بر عزاداری بانوان، جنبه‌های دیگر این موضوع، مانند تأثیرات اجتماعی، فرهنگی و تربیتی روضه‌های خانگی، کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است.

علاوه بر این، برخی از پژوهشگران به بررسی موضوعات مرتبط نظیر هیئت‌های مذهبی و عزاداری مذهبی از جنبه‌های مختلف پرداخته‌اند؛ اما این مطالعات نیز بیشتر به حوزه‌های

عمومی تر عزاداری‌ها معطوف بوده و جای خالی پژوهش مستقیمی که به موضوع روضه‌های خانگی پردازد، همچنان به چشم می‌خورد.

در این پژوهش، تلاش شده است تا با تمرکز بر روضه‌های خانگی و بهره‌گیری از روش تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA)، این سنت دینی-اجتماعی از منظری آینده‌پژوهانه بررسی شود. این رویکرد نوآورانه، نه تنها به شناسایی چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌روی این مجالس می‌پردازد، بلکه به ارائه راهکارهایی برای حفظ و تقویت جایگاه آن‌ها در بستر جامعه مدرن کمک خواهد کرد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

۳-۱. روش تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها

این پژوهش باهدف بررسی نقش روضه‌های خانگی در تربیت دینی خانواده‌های ایرانی و تحلیل چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌روی این سنت در بستر جامعه مدرن، از رویکرد کیفی و روش تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (Causal Layered Analysis - CLA) بهره گرفته است. روش تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها که توسط سهیل عنایت‌الله معرفی شده، ابزاری قدرتمند برای درک مسائل پیچیده اجتماعی، فرهنگی و تاریخی است و به پژوهشگر امکان می‌دهد تا موضوع مورد مطالعه را از سطوح مختلف بررسی کرده و به ارائه راهکارهای آینده‌نگرانه پردازد.

تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA) به‌عنوان یک روش و نظریه تحقیقاتی نوآورانه شناخته می‌شود که هدف آن ترکیب و هم‌گرایی دیدگاه‌های تجربی، تفسیری، انتقادی و یادگیری در حین عمل است. این روش، برخلاف پیش‌بینی دقیق آینده، بر ایجاد فضاهای تحول‌آفرین تمرکز دارد تا آینده‌های جایگزین و بدیل را شکل دهد. به همین دلیل، CLA می‌تواند در توسعه سیاست‌هایی که عمق، جامعیت و پایداری بیشتری دارند و برای چشم‌اندازهای بلندمدت مناسب‌تر هستند، کاربرد داشته باشد (عنایت‌الله، ۱۳۸۸ الف، ج ۱: ۹).

این روش کم‌تر به پیش‌بینی یک آینده مشخص می‌پردازد و بیشتر به رمزگشایی از لایه‌های حال و گذشته تمرکز دارد تا بتواند زمینه‌ساز خلق آینده‌های جایگزین باشد. CLA به‌جای تمرکز بر ابعاد افقی آینده‌پژوهی، عمدتاً بر ابعاد عمقی و لایه‌های مختلف تحلیل تأکید دارد. این رویکرد

بستری برای کشف گفتمان‌های اصلی و ساختاری فراهم می‌کند که می‌توان آن‌ها را به شکل سناریوهای گوناگون سازمان‌دهی کرد (عنایت‌الله، ۲۰۰۷: ۵۱).

تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA) از چهار سطح اصلی تشکیل شده است؛ لیتانی، علل اجتماعی، گفتمان-جهانبینی و اسطوره-استعاره. هر یک از این سطوح به جنبه‌ای متفاوت از موضوع پرداخته و به درک عمیق‌تر و چندبعدی مسائل کمک می‌کنند. در ادامه، هر سطح به اختصار توضیح داده می‌شود:

سطح لیتانی

این سطح به دیدگاه عمومی و پذیرفته‌شده از واقعیت می‌پردازد. در اینجا، مسائل به صورت سطحی و بدون تحلیل عمیق ارائه می‌شوند، معمولاً با تأکید بر ترس، واهمه یا احساس ناتوانی. این سطح که اغلب توسط رسانه‌ها تقویت می‌شود، حاوی اطلاعات پراکنده‌ای است که به نظر ناپیوسته می‌آیند و افراد را به سمت احساساتی مانند استیصال یا بی‌تفاوتی سوق می‌دهد. تحلیل این سطح نیاز به مهارت‌های پیچیده ندارد و معمولاً برای هشدارهای عمومی و جلب توجه استفاده می‌شود.

سطح علل اجتماعی

در این سطح، علل ساختاری و سیستماتیک بررسی می‌شوند، از جمله عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی. این داده‌ها معمولاً توسط مؤسسات سیاست‌گذاری و تحلیل‌گران ارائه می‌شود و به تحلیل‌های کمی و تفسیری اختصاص دارد. در اینجا، نقش دولت‌ها، نهادها و منافع ذی‌نفعان بررسی شده و اغلب پیشنهادهایی برای تغییر ارائه می‌شود. این سطح عمیق‌تر از سطح لیتانی بوده و نیازمند تحلیل دقیق‌تر و دانشگاهی است.

سطح گفتمان-جهانبینی

این سطح به نقش گفتمان‌های مختلف در شکل‌دهی به مسائل می‌پردازد. در اینجا، گفتمان‌ها و چارچوب‌هایی که به‌طور ضمنی ساختار مسائل را تعریف می‌کنند، تحلیل می‌شوند. این سطح نشان می‌دهد که چگونه گفتمان‌های مسلط مشروعیت‌بخش ساختارها هستند و با تغییر گفتمان‌ها می‌توان به سناریوهای جایگزین دست یافت.

سطح اسطوره‌ها و استعاره‌ها

این عمیق‌ترین سطح تحلیل به داستان‌ها، کهن‌الگوها و روایت‌های ناخودآگاه می‌پردازد که به مسائل عمق احساسی و انگیزشی می‌بخشند. این سطح بیشتر بر ابعاد احساسی و تجربیات ناخودآگاه تمرکز دارد و هدف آن ایجاد ارتباط عاطفی و انگیزه‌بخشی است. در اینجا، به جای تمرکز صرف بر فکر و تحلیل، به احساسات و تأثیرگذاری بر قلب افراد توجه می‌شود.

روش تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها به عنوان یک ابزار مناسب برای پژوهش‌هایی که به دنبال درک عمیق مسائل اجتماعی و فرهنگی هستند، انتخاب شده است. این روش با توجه به ماهیت چندلایه‌ای موضوع روضه‌های خانگی و پیچیدگی عوامل تأثیرگذار بر آن، امکان تحلیل جامع‌تری را فراهم می‌کند و زمینه را برای ارائه راهکارهای آینده‌نگرانه مهیا می‌سازد.

۳-۲. ابزارها و روش‌های گردآوری داده‌ها

الف. مطالعات کتابخانه‌ای

برای تدوین مبانی نظری و بررسی پیشینه پژوهش، از منابع علمی معتبر داخلی و بین‌المللی بهره گرفته شد. پایگاه‌هایی مانند اسکوپوس، ساینس دایرکت، گوگل اسکالر و منابع داخلی به عنوان منابع اصلی مورد استفاده قرار گرفتند. این مرحله به‌ویژه برای تحلیل ابعاد تاریخی و بخشی از شرایط موجود مؤثر بر روضه‌های خانگی به کار گرفته شد.

ب. پنل خبرگان

برای دستیابی به تحلیل عمیق‌تر از ابعاد مختلف موضوع و پیش‌بینی سناریوهای آینده، از روش پنل خبرگان استفاده شد.

انتخاب خبرگان: خبرگان به صورت هدفمند از میان متخصصان حوزه‌های دین پژوهی، فرهنگ اسلامی، آینده‌پژوهی و جامعه‌شناسی انتخاب شدند. معیارهای انتخاب شامل تخصص علمی، تجربه عملی و آشنایی با موضوع تحقیق بود. به عبارتی متخصصین که در امر برگزاری روضه‌های خانگی و تسهیل آن فعالیت می‌کنند نقش جدی در پیشبرد این پژوهش داشته‌اند. مؤسسات و نهادهایی مانند سدره وابسته به دانشگاه امام صادق، ثاقب و ... همچنین از مبلغین و مداحین فعال در این حوزه کمک گرفته شده.

فرایند اجرا: دو نشست تخصصی با حضور خبرگان برگزار شد. در جلسه اول، چهارچوب کلی پژوهش و موضوعات کلیدی معرفی شد و از خبرگان خواسته شد نظرات خود را درخصوص چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌روی روضه‌های خانگی ارائه دهند. در جلسه دوم، با جمع‌بندی دیدگاه‌ها و هدایت بحث، به اجماع نظری در تحلیل‌ها دست یافتیم.

ج. مصاحبه‌های عمیق

برای تکمیل و تعمیق یافته‌ها، مصاحبه‌های عمیق با برخی از خبرگان منتخب انجام شد. طراحی پرسش‌ها: سؤالات مصاحبه با تمرکز بر تعامل میان حفظ سنت و نوآوری در برگزاری روضه‌های خانگی طراحی شد. این سؤالات ابعاد مختلفی همچون تأثیرات اجتماعی، فرهنگی و معنوی این مراسم را پوشش می‌دادند.

اجرای مصاحبه‌ها: مصاحبه‌ها به صورت نیمه‌ساختاریافته انجام شد و از خبرگان خواسته شد دیدگاه‌های خود را با جزئیات بیان کنند.

تحلیل داده‌ها: برای تحلیل داده‌های به دست آمده از مصاحبه‌ها، از روش تحلیل مضمون (Thematic Analysis) استفاده شد تا مفاهیم کلیدی استخراج و دسته‌بندی شوند.

۳-۳. مراحل انجام پژوهش

مطالعات کتابخانه‌ای: جمع‌آوری و تحلیل مبانی نظری و پیشینه تحقیق در حوزه روضه‌های خانگی و تربیت دینی.

طراحی و اجرای پنل خبرگان: گردآوری و تحلیل دیدگاه‌های خبرگان درباره چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌روی روضه‌های خانگی.

مصاحبه‌های عمیق: غنی‌سازی داده‌ها و تعمیق تحلیل‌ها از طریق مصاحبه با خبرگان منتخب. تحلیل داده‌ها: ادغام داده‌های به دست آمده از پنل خبرگان و مصاحبه‌ها با یافته‌های مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل آن‌ها با روش تحلیل مضمون.

تلفیق و ارائه نتایج: ترکیب یافته‌ها و ارائه تحلیل نهایی همراه با راهکارها و پیشنهادها برای حفظ و تقویت نقش روضه‌های خانگی در تربیت دینی.

اعتبارسنجی نتایج: به منظور اطمینان از اعتبار یافته‌ها، پس از تحلیل داده‌ها، نتایج به همراه تفسیر تفصیلی در اختیار خبرگان که در مراحل اولیه مشارکت داشتند، قرار گرفت تا پایایی و روایی نتایج ارزیابی گردد و مورد تأیید نهایی خبرگان قرار گیرد.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. نتایج ناظر به تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها

تحلیل لایه اول: لیتانی

در سال‌های اخیر، کاهش قابل توجهی در برگزاری و مشارکت در روضه‌های خانگی مشاهده می‌شود. این کاهش به وضوح در تعداد کم‌تر این مراسم‌ها، کاهش شور و حال معنوی آن‌ها و کم‌رنگ شدن حضور نسل‌های جوان در این رویدادها دیده می‌شود. نسل‌های جدید کم‌تر علاقه‌مند به شرکت در روضه‌های خانگی هستند و خانواده‌ها نیز به دلایل مختلف از برگزاری این مراسم‌ها صرف نظر می‌کنند. این کاهش مشارکت، نقش تربیتی و معنوی روضه‌های خانگی را تضعیف کرده و آن را به یک مسئله قابل مشاهده در جامعه تبدیل کرده است.

تحلیل لایه دوم: علل اجتماعی

در تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA)، لایه دوم به بررسی عوامل زیربنایی و ساختاری می‌پردازد که ریشه‌های مشکلات ظاهری مطرح شده در لایه نخست را توضیح می‌دهند. این لایه تلاش می‌کند تا ساختارهای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نهادی مؤثر بر کاهش مشارکت و برگزاری روضه‌های خانگی را شناسایی کند. یافته‌های این پژوهش در لایه دوم به شرح زیر است:

۱. تغییر در نقش و ساختار خانواده: تحولات اجتماعی دهه‌های اخیر باعث تغییر در نقش و ساختار خانواده ایرانی شده است. کوچک‌تر شدن خانواده‌ها، کاهش تعداد فرزندان و مشغله‌های کاری و اجتماعی بیشتر برای اعضای خانواده، به ویژه زنان، باعث شده است که فرصت و انگیزه برگزاری روضه‌های خانگی کاهش یابد. این تغییرات باعث کم‌رنگ شدن تعاملات میان نسلی شده و از انتقال ارزش‌های دینی به نسل‌های جوان جلوگیری کرده است.

۲. رشد فناوری‌های نوین و تغییر سبک زندگی: گسترش فناوری‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی، سبک زندگی افراد را تغییر داده و به عبارتی بسترهای مجازی، ذائقه مردم را مهندسی و حوصله مردم را تنگ و کم کرده‌اند که تأثیر مستقیم بر کاهش تعاملات حضوری داشته است. با ظهور مراسم‌های مجازی و دسترسی آسان به محتوای دینی آنلاین، افراد کم‌تر به برگزاری یا شرکت در روضه‌های خانگی تمایل نشان می‌دهند. این تغییرات، نیاز به تعاملات حضوری را کاهش داده و نقش اجتماعی و معنوی این مراسم‌ها را تضعیف کرده است.

۳. فشارهای اقتصادی و تغییر اولویت‌های مالی خانواده‌ها: فشارهای اقتصادی ناشی از افزایش هزینه‌های زندگی و کاهش درآمد سرانه خانواده‌ها، باعث شده است که برگزاری روضه‌های خانگی در اولویت پایین‌تری قرار گیرد. هزینه‌های مرتبط با برگزاری این مراسم‌ها، از جمله پذیرایی، دعوت از مداحان و سایر ملزومات، برای بسیاری از خانواده‌ها سنگین است. در نتیجه، خانواده‌ها ترجیح می‌دهند منابع مالی خود را صرف نیازهای ضروری‌تر کنند.

۴. کمبود حمایت از سوی نهادهای مذهبی و فرهنگی: ضعف در حمایت‌های نهادی و برنامه‌های آموزشی مرتبط با روضه‌های خانگی، یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار است. نهادهای مذهبی در سال‌های اخیر تمرکز کمتری بر تقویت این مراسم‌ها به‌عنوان یک نهاد اجتماعی-دینی داشته‌اند. نبود برنامه‌های آموزشی و حمایتی مناسب برای ترویج این سنت‌ها، به کاهش مشارکت عمومی و کاهش جایگاه این مراسم‌ها در فرهنگ عمومی منجر شده است.

۵. تغییرات فرهنگی و ارزش‌های اجتماعی: فرهنگ مدرن و جهانی‌شدن باعث تغییر اولویت‌ها و ارزش‌های خانوادگی شده است. بسیاری از نسل‌های جدید که تحت تأثیر ارزش‌های مدرن و فناوری‌های جهانی هستند، این مراسم‌ها را کم‌تر با نیازها و هویت خود هم‌سو می‌بینند. این تغییرات فرهنگی باعث شده است که روضه‌های خانگی دیگر به‌عنوان یک عنصر ضروری در تربیت دینی و اجتماعی خانواده‌ها تلقی نشوند.

۶. تغییر در معماری و ساخت مسکن: تغییر در معماری و ساخت مسکن، به‌ویژه گسترش آپارتمان‌نشینی، نیز بر امکان برگزاری روضه‌های خانگی تأثیرگذار بوده است. کوچک شدن

فضاهای مسکونی، کمبود فضای کافی برای پذیرایی از مهمانان و افزایش سروصدا در محیط آپارتمانی، محدودیت‌هایی را برای برگزاری روضه‌های خانگی ایجاد کرده است. علاوه بر این، ملاحظات مربوط به همسایگان و قوانین آپارتمان‌نشینی نیز ممکن است مانع از برگزاری این مراسم‌ها شود.

جمع‌بندی لایه دوم

لایه دوم نشان می‌دهد که کاهش مشارکت در روضه‌های خانگی، نتیجه عوامل ساختاری عمیق‌تری مانند تغییر در نقش و ساختار خانواده، گسترش فناوری‌های نوین، فشارهای اقتصادی، کمبود حمایت نهادی، تغییرات فرهنگی و تغییر در معماری و ساخت مسکن است. این عوامل زیربنایی، نه تنها بر روضه‌های خانگی، بلکه بر سایر نهادهای اجتماعی - دینی نیز تأثیرگذار بوده‌اند. درک این عوامل می‌تواند به ارائه راهکارهایی برای تقویت جایگاه این مراسم‌ها در لایه‌های بعدی تحلیل کمک کند.

تحلیل لایه سوم: گفتمان و جهان‌بینی

در تحلیل لایه‌های علت‌ها (CLA)، لایه سوم به بررسی گفتمان‌های غالبی می‌پردازد که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم باعث کاهش مشارکت و برگزاری روضه‌های خانگی شده‌اند. این گفتمان‌ها نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی را شکل داده و نقش این مراسم‌ها را در جامعه تضعیف کرده‌اند. یافته‌های این لایه به شرح زیر است:

۱. گفتمان مدرن: عدم تطابق سنت‌ها با ارزش‌های مدرن: یکی از گفتمان‌های غالب در جامعه امروز، ارزش‌های مدرن است که بر سرعت، نوآوری و جذابیت متمرکز است. این گفتمان، روضه‌های خانگی را به‌عنوان فعالیتی قدیمی و غیرجذاب معرفی می‌کند که با سبک زندگی مدرن هم‌خوانی ندارد. این باور، به‌ویژه در میان نسل‌های جدید، باعث کاهش تمایل به حضور در این مراسم‌ها شده است.

۲. گفتمان اقتصادی: اولویت نیازهای مادی بر معنویات: گفتمان اقتصادی حاکم در جامعه بر تأمین نیازهای مادی و کاهش هزینه‌ها تأکید دارد. در این گفتمان، روضه‌های خانگی به‌عنوان یک فعالیت پرهزینه تلقی می‌شوند. افزایش هزینه‌های زندگی و کاهش قدرت

مالی خانواده‌ها باعث شده است که این مراسم‌ها در اولویت پایین‌تری قرار گیرند و بسیاری از خانواده‌ها از برگزاری آن‌ها صرف‌نظر کنند.

۳. گفتمان فردگرایی: کاهش اهمیت تعاملات جمعی: فردگرایی به‌عنوان یکی از گفتمان‌های غالب، باعث کاهش تمایل به فعالیت‌های جمعی و اجتماعی شده است. در این گفتمان، افراد ترجیح می‌دهند به فعالیت‌های شخصی و انفرادی بپردازند تا این‌که در رویدادهای جمعی مانند روضه‌های خانگی شرکت کنند. این تغییر نگرش، به‌ویژه در میان نسل‌های جدید، باعث کاهش مشارکت در این مراسم‌ها شده است.

۴. گفتمان جایگزینی: مراسمات عمومی به‌جای مراسمات خانگی: گفتمانی که مراسم‌ها عمومی را جایگزین مراسم‌ها خانگی می‌داند، در سال‌های اخیر گسترش یافته است. در این گفتمان، حضور در مساجد و حسینیه‌ها برای شرکت در مراسم‌ها عمومی به‌عنوان کافی تلقی می‌شود و نیازی به برگزاری روضه‌های خانگی احساس نمی‌شود. این نگاه باعث کاهش نقش اجتماعی و خانوادگی روضه‌های خانگی شده است.

۵. گفتمان فناوری: محتوای دینی آنلاین به‌جای مراسمات حضوری: رشد فناوری‌های دیجیتال و گسترش رسانه‌های مجازی، گفتمان جدیدی ایجاد کرده است که مراسم‌ها حضوری را با محتوای آنلاین جایگزین می‌کند. افراد، به‌ویژه نسل‌های جوان، به‌جای شرکت در روضه‌های خانگی، از طریق فضای مجازی به سخنرانی‌ها، مداحی‌ها و محتوای مذهبی دسترسی پیدا می‌کنند. این گفتمان، تعاملات معنوی و اجتماعی مرتبط با این مراسم‌ها را تضعیف کرده است.

جمع‌بندی لایه سوم

لایه سوم نشان می‌دهد که گفتمان‌های مدرن، اقتصادی، فردگرایی، جایگزینی مراسم‌ها عمومی و فناوری، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم باعث کاهش مشارکت و برگزاری روضه‌های خانگی شده‌اند. این گفتمان‌ها، نگرش افراد به این مراسم‌ها را تغییر داده و نقش اجتماعی و معنوی آن‌ها را در جامعه کم‌رنگ کرده‌اند. برای تقویت مجدد روضه‌های خانگی، باید این گفتمان‌ها را شناسایی کرده و راهکارهایی برای تغییر آن‌ها ارائه داد.

تحلیل سطح چهارم: استعاره‌ها و اسطوره‌ها

لایه چهارم: اسطوره‌ها و استعاره‌ها

در تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA)، لایه چهارم به اسطوره‌ها و استعاره‌های عمیق فرهنگی و روانی می‌پردازد که زیربنای گفتمان‌های اجتماعی و رفتارهای جامعه را تشکیل می‌دهند. این باورهای ناخودآگاه و بنیادی، به‌طور غیرمستقیم باعث کاهش مشارکت و برگزاری روضه‌های خانگی شده‌اند و نقش مهمی در تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های جمعی ایفا کرده‌اند.

۱. اسطوره «تغییر، نشانه پیشرفت است»؛ این باور عمیق که «تغییر همواره مثبت و نشانه‌ای از پیشرفت است» در ناخودآگاه جمعی جامعه مدرن جای گرفته است. براساس این اسطوره، سنت‌ها و آیین‌های قدیمی، مانند روضه‌های خانگی، به‌عنوان بازمانده‌هایی از گذشته تلقی می‌شوند که برای حرکت به سمت آینده باید کنار گذاشته شوند. این نگرش به‌ویژه در میان نسل‌های جوان‌تر باعث شده است که روضه‌های خانگی به‌عنوان مراسم‌هایی قدیمی و غیرضروری دیده شوند. درنتیجه، این اسطوره به کاهش تمایل به مشارکت در این مراسم‌ها و کم‌رنگ شدن نقش آن‌ها در تربیت دینی خانواده‌ها منجر شده است.

۲. استعاره «خانه، حصار شخصی است»؛ در گذشته، خانه به‌عنوان فضایی اجتماعی و محوری برای تعاملات خانوادگی و برگزاری مراسم‌ها دینی شناخته می‌شد. اما امروزه، در ناخودآگاه جمعی جامعه، خانه به «حصاری شخصی و خصوصی» تبدیل شده است که باید از هرگونه مزاحمت اجتماعی دور بماند. این استعاره باعث شده است که بسیاری از خانواده‌ها برگزاری مراسم‌ها جمعی، ازجمله روضه‌های خانگی را دخالتی در حریم خصوصی خود بدانند. این تغییر نگرش، نقش اجتماعی و معنوی خانه را تضعیف کرده و به کاهش برگزاری روضه‌های خانگی منجر شده است.

۳. اسطوره «کار، ارزشمندتر از معنویت است»؛ این باور در جامعه مدرن ریشه دوانده است که فعالیت‌هایی که بازده اقتصادی یا حرفه‌ای دارند، ارزشمندتر از فعالیت‌های معنوی و دینی هستند. در این اسطوره، زمان و انرژی باید صرف کارهای اقتصادی یا شخصی شود و فعالیت‌هایی مانند برگزاری یا شرکت در روضه‌های خانگی که نیاز به زمان، هزینه و تعهد دارند، کم‌ارزش‌تر به نظر می‌رسند. این اسطوره به‌ویژه در میان نسل‌های پرمشغله و

جوان‌تر باعث کاهش مشارکت در این مراسم‌ها شده و نقش تربیتی آن‌ها را تضعیف کرده است.

جمع‌بندی لایه چهارم

لایه چهارم نشان می‌دهد که اسطوره‌ها و استعاره‌هایی همچون «تغییر نشانه پیشرفت است»، «خانه حصار شخصی است» و «کار ارزشمندتر از معنویت است»، نقش کلیدی در کاهش مشارکت در روضه‌های خانگی ایفا کرده‌اند. این باورهای عمیق، نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی را تغییر داده و باعث تضعیف جایگاه این مراسم‌ها در زندگی خانوادگی و اجتماعی شده‌اند. برای احیای این سنت، لازم است این اسطوره‌ها به چالش کشیده شده و جایگزین‌های مثبتی برای آن‌ها ارائه شود.

۲-۴. سناریوهای پیشنهادی

سناریو ۱: بازسازی سنت‌ها با رویکرد مدرن

در این سناریو، گفتمان مدرن با گفتمان سنتی ترکیب شده و روضه‌های خانگی با حفظ ارزش‌های فرهنگی و دینی، با روش‌های مدرن تطبیق پیدا می‌کنند. مراسم‌ها خانگی از طریق پلتفرم‌های دیجیتال به نسل جدید معرفی می‌شوند، محتواهای جذاب و متناسب با نیازهای جوانان تولید می‌شود و از فناوری‌های نوین برای پخش زنده یا ثبت و انتشار مراسم‌ها استفاده می‌شود. چالش‌ها: مقاومت سنت‌گرایان در برابر تغییرات؛ هزینه و زمان لازم برای بهره‌گیری از فناوری.

فرصت‌ها: جذب نسل‌های جوان، تقویت حضور اجتماعی خانواده‌ها و حفظ هویت دینی در فضای مدرن.

سناریو ۲: تقویت پیوندهای اجتماعی از طریق روضه‌های خانگی

این سناریو مبتنی بر گفتمان اجتماعی و استعاره «روضه به‌عنوان مرهمی بر زخم‌های اجتماعی» است. روضه‌های خانگی به‌عنوان بستری برای تقویت روابط اجتماعی و خانوادگی بازتعریف

می‌شوند. این مراسم‌ها به‌جای تأکید صرف بر جنبه‌های مذهبی، به‌عنوان فرصتی برای گردهمایی افراد، ایجاد هم‌بستگی اجتماعی و کاهش استرس و مشکلات روحی معرفی می‌شوند. چالش‌ها: کاهش تمایل به تعاملات اجتماعی حضوری؛ رقابت با شبکه‌های مجازی. فرصت‌ها: تقویت پیوندهای خانوادگی، افزایش تعاملات اجتماعی و کاهش تنش‌های روانی.

سناریو ۳: احیای نقش زنان در مدیریت و ترویج روضه‌های خانگی

در این سناریو، گفتمان تربیتی و اسطوره «زن به‌عنوان ناظر تربیت معنوی خانواده» تقویت می‌شود. زنان به‌عنوان محور معنوی خانواده، نقش کلیدی در احیای روضه‌های خانگی ایفا می‌کنند. برنامه‌های آموزشی و فرهنگی برای تقویت دانش و توانایی زنان در برگزاری این مراسم‌ها طراحی می‌شود. چالش‌ها: افزایش مشغله زنان به‌دلیل تغییرات نقش‌های اجتماعی؛ مقاومت فرهنگی در برخی جوامع.

فرصت‌ها: تقویت هویت دینی خانواده‌ها، انتقال ارزش‌های مذهبی به نسل‌های جدید و حفظ اصالت روضه‌های خانگی.

سناریو ۴: بازتعریف اقتصادی روضه‌های خانگی

این سناریو براساس گفتمان اقتصادی شکل می‌گیرد و هدف آن کاهش فشارهای مالی برای برگزاری روضه‌های خانگی است. با حمایت نهادهای مذهبی و اجتماعی، برنامه‌هایی برای تأمین مالی یا کاهش هزینه‌های برگزاری این مراسم‌ها ایجاد می‌شود. همچنین، برگزاری روضه‌های ساده و کم‌هزینه در میان خانواده‌ها ترویج می‌شود.

چالش‌ها: وابستگی به منابع مالی نهادهای بیرونی؛ نگرش برخی خانواده‌ها که روضه‌های ساده را کم‌ارزش می‌دانند.

فرصت‌ها: افزایش مشارکت خانواده‌های کم‌درآمد، جلوگیری از کاهش تعداد روضه‌های خانگی و گسترش این سنت در جوامع مختلف.

سناریو ۵: روضه‌های خانگی به‌عنوان نماد مقاومت فرهنگی و دینی

در این سناریو، روضه‌های خانگی با الهام از اسطوره عاشورا و استعاره «روضه به‌عنوان پلی میان دنیا و آخرت» به‌عنوان نمادی از مقاومت فرهنگی و دینی در برابر جهانی‌سازی و تغییرات سریع اجتماعی معرفی می‌شوند. این رویکرد بر اهمیت حفظ هویت فرهنگی و دینی تأکید دارد و خانواده‌ها را به برگزاری این مراسم‌ها به‌عنوان بخشی از وظایف فرهنگی و اخلاقی خود تشویق می‌کند.

چالش‌ها: کمبود آگاهی فرهنگی در میان نسل‌های جدید؛ رقابت با ارزش‌های مدرن.
فرصت‌ها: حفظ هویت فرهنگی و دینی، تقویت ارزش‌های عاشورایی و انتقال باورهای عمیق مذهبی به نسل‌های آینده.

جمع‌بندی سناریوها

این سناریوها نشان می‌دهند که آینده روضه‌های خانگی می‌تواند با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، تقویت نقش‌های تربیتی و اجتماعی، بازتعریف اقتصادی، یا تأکید بر هویت فرهنگی بهبود یابد. هر سناریو بر گفتمان یا استعاره‌ای خاص استوار است که با نیازها و شرایط جامعه مدرن تطبیق داده شده است. انتخاب مسیر مناسب برای حفظ و تقویت این مراسم‌ها نیازمند همکاری خانواده‌ها، نهادهای مذهبی و فرهنگی و جامعه است.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

روضه‌های خانگی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین سنت‌های مذهبی و اجتماعی، نقش قابل‌توجهی در تربیت دینی و تقویت هویت فرهنگی جامعه ایرانی داشته‌اند. با این حال، در سال‌های اخیر، کاهش مشارکت و برگزاری این مراسم‌ها به یکی از چالش‌های فرهنگی و دینی جامعه تبدیل شده است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل لایه‌لایه‌ای علت‌ها (CLA) تلاش کرد تا این مسئله را از منظرهای مختلف بررسی کرده و عوامل سطحی، ساختاری، گفتمانی و استعاری مؤثر بر آن را شناسایی کند.

یافته‌ها نشان دادند که کاهش مشارکت در روضه‌های خانگی صرفاً به مشکلات اقتصادی یا مشغله‌های روزمره محدود نمی‌شود، بلکه ریشه‌های عمیق‌تری در تغییرات ساختار خانواده،

گفتمان‌های مدرن و فردگرایانه و اسطوره‌ها و استعاره‌های فرهنگی دارد. گفتمان‌هایی که این مراسم‌ها را به‌عنوان بخشی از وظایف دینی و اجتماعی معرفی می‌کردند، با گفتمان‌های جدیدی جایگزین شده‌اند که ارزش‌های مدرن و فناوری‌های دیجیتال را ترویج می‌دهند. از سوی دیگر، باورهای بنیادینی مانند «خانه به‌عنوان حصار شخصی» و «کار ارزشمندتر از معنویت است» به‌طور ناخودآگاه جایگاه روضه‌های خانگی را در زندگی روزمره تضعیف کرده‌اند.

نتیجه‌گیری پژوهش حاکی از آن است که با تلفیق نوآوری‌های مدرن و حفظ اصالت‌های فرهنگی، روضه‌های خانگی همچنان می‌توانند به‌عنوان یک نهاد مؤثر در تربیت دینی و اجتماعی نسل‌های آینده ایفای نقش کنند. سناریوهای پیشنهادی این پژوهش بر ضرورت استفاده از فناوری‌های نوین، تقویت نقش زنان، کاهش فشارهای مالی و تأکید بر اهمیت اجتماعی و تربیتی این مراسم‌ها تأکید دارند. این سناریوها نشان می‌دهند که روضه‌های خانگی می‌توانند با نیازهای جامعه مدرن هم‌سو شده و نقش خود را به‌عنوان بستری برای انتقال ارزش‌های دینی و تقویت هم‌بستگی اجتماعی حفظ کنند.

در نهایت، برای تقویت جایگاه روضه‌های خانگی در جامعه، نیازمند همکاری میان خانواده‌ها، نهادهای مذهبی و فرهنگی و رسانه‌ها هستیم. این همکاری می‌تواند به ایجاد گفتمان‌ها و باورهایی منجر شود که این مراسم‌ها را نه تنها به‌عنوان یک سنت قدیمی، بلکه به‌عنوان یک فعالیت معنادار و مرتبط با نیازهای امروزی معرفی کنند. با این رویکرد، روضه‌های خانگی می‌توانند همچنان به‌عنوان یک نهاد تربیتی، معنوی و اجتماعی، در جامعه ایرانی حفظ شوند و ارزش‌های عمیق عاشورایی را به نسل‌های آینده منتقل کنند.

فهرست منابع

- ابن قولویه (۱۳۵۶). *کامل الزیارات*. ویراستار: امینی، ع. نجف: المطبعة المباركة المرتضوية.
- اخلاقی (۱۳۸۸). *تربیت دینی در عصر مدرن*، قم: پگاه حوزه
- اسلاتر (۱۳۸۵). *دانش‌واژه آینده‌پژوهی* (ترجمه کرامت‌زاده)، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- بحرانی (۱۴۱۱). *البرهان فی تفسیر القرآن* (۵ جلد). ویراستار: مولانا بروجردی، غ. قم: مؤسسه المعارف الإسلامية.
- پدرام و همکاران (۱۳۹۲). *مقدمه‌ای بر آینده‌پژوهی (جلد اول)*، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- عنایت‌الله (۱۳۸۸ الف). *پرسش از آینده: آینده‌پژوهی به مثابه ابزار تحول سازمانی و اجتماعی* (ترجمه منزوی)، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- عنایت‌الله (۱۳۸۸ ب). *تحلیل لایه لایه‌ای علت‌ها؛ نظریه و مورد کاوی‌های یکپارچه و متحول‌ساز آینده‌پژوهی* (جلد اول، ترجمه م. منزوی)، تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- ملکی‌فر (۱۳۸۵). *القبای آینده‌پژوهی*، تهران: انتشارات کرانه علم.

References

- Bell, W. (2003). *Foundation of Futures Studies*. London: Transaction Publishers.
- Inayatullah, S. (2007). *Questioning the Future: Methods and Tools for Organizational and Societal*. New Taipei: Tamkang University.
- Voros, J. (2003). "A generic foresight process framework". *Foresight*, Vol. 5, No. 3, pp. 10–21.